

DETTA ÄR MIN TEXT ur boken *Feminism, familj och medborgarskap*.
Stockholm 2006 – MED NGT TILLÄGG

1892 i Paris. En feministisk socialistisk kvinnokongress.

(See Chapter 6 in *English Feminism, family and citizenship*, for the bibliography that notes refer to but this is a longer version)

År 1892 var det dags igen för kvinnor att samlas i Paris, denna gång utan draghjälp av en världsutställning. För första gången användes ordet feminist i namnet på en internationell kongress.

Le Congrès général des Sociétés féministes såg sig som en efterföljare till rättighetskongresserna i Paris åren 1878 och 1889. Kongressen hade inte bara en feministisk jämlikhetsinriktning, utan dess ledande aktivister var även socialister. I Frankrike hade den tidiga socialismen splittrats i två fraktioner år 1880, de reformistiska (även kallade mutualisterna) samt de revolutionära (kollektivisterna). Vissa män inom den reformistiska delen av den socialistiska rörelsen stödde dessa tidiga feminister och gav dem tilltro till att en feministisk socialism skulle kunna vara/bli möjlig. Den revolutionära delen av rörelsen däremot menade att arbetarklassens emancipation alltid måste komma före någon som helst kamp för kvinnosaken. Kvinnofrågan skulle lösas av sig själv efter revolutionen. En spricka mellan den reformistiska socialismen och feminism i Frankrike skulle inte bli definitiv förrän in på det nya seklet, efter enandet av de franska socialisterna 1905. Franska feminister och andra kvinnosaksaktivister var splittrade i flera mindre grupper,¹ precis som den franska socialismen var splittrad och i ständig inbördes polemik fram till 1905. Detta ger bara en schematisk bild av den komplicerade franska socialismen under dessa årtionden. Till dess många komplikationer lyfts här fram att kvinnor ivrigt försökte anamma och forma den nya läran efter sin uppfattning om rättvisa och jämlikhet. De försökte bli integrerade i det som var den stora moderna rättviserörelsen.

Kvinnornas kongress år 1892 ville förena socialism med feminism. Feminism betydde i detta sammanhang krav på en radikal förändring av det rådande maktförhållandet mellan kvinnor och män: det betydde dels att hävda socialistiska krav på rättvisa mellan klasserna, dels

¹ Denna kongress kallades för den tredje kvinnorrättskongressen; de tidigare hade ägt rum 1878 och 1889, *Le Temps* 14/5 1892; *Le Figaro* 13/5 1892; kongressen kom till relativt hastigt - den annonserades ffg i *Le Journal des Femmes* no 4 Mars 1892 (Detta var en tunn - 4 folioblad - månadstidskrift, nystartad med Maria Martin som redaktör); Klejman-Rochefort 1989: 210f; En klar klasskillnad inom kvinnorörelsen etablerades i Tyskland redan vid mitten av 1890-talet och kom till uttryck vid den internationella kvinnokongressen i Berlin 1896, Sabine Schmitt 1995a

att hävda jämlikhet mellan kvinnor och män. Jämlikheten skulle åstadkommas genom en förändring av statlig politik, främst genom lagstiftning. Krav på en genusjämlig lagstiftning på arbetsmarknaden fick på kongressen stöd av en bredare resolution om generell rättvisa för alla, som föreslogs av Isabel Bogelot.²

Kongressen organiserades av La *fédération des Sociétés féministes* och l'Union universelle des Femmes.³ Den hade ett dubbelt syfte; att ena alla franska feministiska grupper och vara en plattform för La *fédération des Sociétés féministes*, som hade grundats som en paraplyorganisation för franska feministiska grupper av Eugénie Potonié-Pierre och Maria Martin år 1891. Kongressen var denna *nationella* sammanslutnings första stora manifestation. På samma gång ville den ena feminister internationellt i den Universella union (l'Union Universelle) som hade bildats under rättighetskongressen 1889.⁴

Unionen gav ut tidskriften *Bulletin de l'Union Universelle des Femmes*.⁵ Den bevakade de franska riksdagsdebatterna om ett eventuellt nattarbetsförbud för kvinnor under sina två verksamhetsår och uttryckte sympati för den liberale politikern Yves Guyots försvar av kvinnornas frihet på arbetsmarknaden i dennes polemik med socialister. Tidskriften citerade med gillande en deputerad som hade frågat om församlingen genom förbudslagstiftning ville "tvinga arbeterskorna att dö av svält, för att bevara deras hälsa".⁶

² Resolutionen understöddes av Mme Vincent, *Jn des Femmes* no 8 Juillet 1892; Om Mme Isabel Bogelot och Mme Vincent, se Kortbiografier samt Klejman-Rochefort 1989: 95, 98, 108 Mme Vincent var socialist och engagerad i gruppen *Solidarité des Femmes* precis som Eugénie Potonié-Pierre.

³ Kongressen hölls igen i den stora salen i arrondissementet Saint-Sulpice's rådhus i samma sal som den officiella kongressen år 1889 hade hållits; *Le Figaro* 13/5 1892; Krakovitch 1980: 28; Anm: inga protokoll eller stenografiska tidningsrapporter trycktes efter denna kongress, men många tidningar och tidskrifter skrev om den, vilket har gett det huvudsakliga materialet till min rekonstruktion av händelser och debatter där. Till dem hörde naturligtvis *Le Jn des Femmes*, som är en viktig källa. Men flera dagliga tidningar var även de utförliga. Jag har främst använt *Le Temps*, *Le Matin* och *Le Figaro*. UW.

⁴ *Bulletin de l'Union universelle des Femmes* nr 17 (maj) 1891; *Le Figaro* 13/5 1892; Klejman-Rochefort 1989: 95-96; Sowerwine 1978: 67; Kongressen hade även en betydligt längre titel, "Le premier congrès annuel de la Fédération des Sociétés féministes jointes à l'Union universelle des femmes." Detta visar på den dubbla nationella och internationella avsikten, som redan funnits inbyggd i titeln på kongressens föregångare år 1889. *Le Temps* 14/5 1892. Léopold Lacour påpekade detta dubbla syfte med kongressen; han var en förespråkare för jämlikhet mellan könen och författare till boken *L'humanisme integral* 1896, Avril de Sainte-Croix 1907: 139.

⁵ Tidskriften *Bulletin de l'Union Universelle des Femmes*, *Revue Mensuelle*, finns bevarade på BMD och i Fonds Bouglé, BHVP, från nr 1, 15 januari 1890 till nr 19 (juillet?) 1891. Nr 15 är det sista av de bevarade. Flera nummer har förkommit. (Obs tidskriftens stavning av redaktörens namn var "Marya Chéliga-Loévy"). M C-L var gruppens ledare. Dess aktivisttrio bestod av Clémence Royer, Eugénie Potonié-Pierre och Maria Martin, detta enligt Jules Bois "Les Apôtres femmes du 'Féminisme' à Paris", *Figaro* 9/11 1894, refererat i Wilkins 1975: 12. Clémence Royer var medlem, enligt Fraisse 1985: 97;

⁶ "... vous obliger les ouvrières à mourir de faim, pour leur conserver la santé", hade den deputerade Albert Ferry yttrat enligt *Bulletin de l'Union universelle des Femmes* nr 3: 8.

Bulletinen publicerade även allmänna reportage om arbeterskors låga löner och svåra förhållanden. Tidskriften hade goda kontakter med Skandinavien, inte minst Sverige; Fredrika Bremer Förbundet presenterades vid två tillfällen och dess stadgar publicerades.⁷ Unionen leddes av den i Frankrike bosatta polska författarinnan Marya Chéliga-Loévy,⁸ som var socialist.⁹

Varifrån kom själva ordet "feminism", som fanns i kongressens namn och som från 1890-talet från Frankrike skulle spridas över världen?¹⁰ Geneviève Fraisse, expert på 1800-talets skrivelser om kvinnans roll i det demokratiska samhället, visar att en fransk läkarstuderande Ferdinand-Valère Faneau de la Cour använde ordet, kanske som den förste? År 1871 publicerade han en medicinsk avhandling med titeln *Du Féminisme et de l'infantilisme chez les tuberculeux* (sv. Om feminism och infantilism hos lungotspatienter). Feminism blev i detta sammanhang en medicinsk term för en sjuklig förändring hos en man, som gjorde att patienten fick så kallade kvinnliga drag. Ordet bildades på samma sätt som ordet "infantilism", vilket har behållit sin negativa betydelse och betyder barnlig på ett onormalt, till och med sjukligt sätt. Feminism var alltså från början en beteckning på en man som var feminin på ett sjukligt sätt.

1872 lanserade den skönlitterära författaren Alexandre Dumas d y -- författaren till *Kameliadamen* -- ordet feminist i sin pamflett *L'homme-femme* (sv. Manskvinnan men inte översatt). Där användes "feminist", inte längre om män utan om kvinnor. "Feminister" kallade Dumas de kvinnor som begärde rätt till skilsmässa och protesterade mot att olika moralkoder och lagar gällde för kvinnor och män vid

⁷ I *Bulletin de l'Union universelle des Femmes* fanns artiklar från Finland (av Vera Hjelt, Ehrnrooth, NB att det sägs att Alli Trygg var en av grundarna till Union Universelle, nr 9 1890:7), Island, Sverige (Fries), Danmark (Julie Meyn), Norge.

⁸ Marya Chéliga-Loévy var initiativtagare och huvudsekreterare; Lina Morgenstern skrev till *Bulletin de l'Union universelle des Femmes* nr 19 1891:7f; Marya Chéliga-Loévy utvecklar själv hur hon och en skandinaviska (ev. Alli Trygg?) vid kongressen 1889 beslöt att grunda Union Universelle des Femmes, som höll årliga möten (*Bulletin de l'Union universelle des Femmes* nr 17 (maj) 1891). Den ville inte ha särslag för kvinnor - det var innehållet i en av unionens tre punkter. Om grundandet kan läsas i nr 17 också i Leopold. Lacour, "L'assemblée des femmes", *Le Figaro* 13.5.1892

⁹ Hösten 1893 blev M C-L t ex invald i styrelsen för den nybildade Syndicat des journalistes socialistes, där hon satt jämte personer som Paul Lafargue, Georges Diamandy, Léonie Rouzade och René Viviani, *La Question Sociale* 15.9.1893.

¹⁰ Det franska lexikonet *Le Petit Robert. Dictionnaire de la langue française*. 1993 daterar ordets ursprung till 1837. Där står även att ordet finns i en medicinsk mening. Men ordet feminism skapades först senare enligt Geneviève Fraisse, fransk historiker. Hon skriver i sin bok *Muse de la raison*. 1989 att den franske filosofen och samhällskritikern Charles Fourier felaktigt har fått äran av att ha hittat på ordet "feminism", även om han var en stor kämpa för kvinnors emancipation.

äktenskapsbrott. Samtidigt gjorde han en riktig beskrivning av vad feminister ville: de ville bli behandlade på samma sätt som män.¹¹

Denna stridsskrift fick ett svar samma år med titeln *Eve contre Monsieur Dumas fils*. Den var skriven av ingen mindre än Maria Deraismes, känd taleskvinna för kvinnors rättigheter, som var rasande över att Dumas i sin skrift hade försvarat en bedragen äkta mans rätt att döda sin otrogna hustru.¹² Men hon hade inte invändningar mot ordet feminist som sådant.

Feminist hade alltså först betytt en sjuk man med kvinnliga drag -- hur sådana drag kom till uttryck förblev oklart. Efter Dumas nya användning av ordet, fick det nog också göra tjänst som ett politiskt skällsord för kvinnor, som överskred normerna för tidens kvinnlighet. Beteckningen på dessa kvinnor blev inte "maskulinist", vilket hade varit det språkligt logiska. Kanske kunde ett ord där maskulin ingick inte laddas negativt i en tid då virilitet och manlighet hade starkt positiv klang? De kvinnor som begärde mer inflytande i samhället och jämlikhet med män fick gå under den medicinskt använda ordet "feminist". De var därmed implicit onormala för sitt kön liksom feminina män var onormala för sitt. Kvinnor fick antagligen höra detta ord kastat efter sig i debatter och på gatan? Från år 1890 kommer det tidigaste belägg jag har funnit i tryck på att de kvinnor som senare stod bakom kongressen 1892 använde den pejorativa beteckningen på sig själva. Genom att kalla sig "feminister" ville de förädla ordet och markera stolt att de var just feminister.

Marya Chéliga-Loévy använde ordet feminist som en positiv beteckning på kvinnoaktivister i sin tidskrift *Bulletin de l'Union Universelle des Femmes* år 1890. På ett ställe formulerade hon vad som kan ses som en tidig definition av begreppet. Det ingår i ett referat av den franska nationalförsamlingens diskussioner om införandet av ett nattarbetsförbud för kvinnor. Hon skrev att "oberoende feminister" inte anslöt sig till något politiskt parti. Historien hade visat att kvinnor som kämpat tillsammans med män alltid återigen förvisats till sin tidigare "underordnade position"¹³ när den politiska striden var över.¹⁴ Chéliga-Loévy stödde kvinnors särorganisering för att de genom att bara vara kvinnor i en förening bäst skulle kunna hävda sina rättigheter. Hon såg kvinnor som "underordnade"

¹¹ Fraisse 1989:198-199.

¹² McMillan 2000:136.

¹³ "de leur ancienne servitude", *Bulletin de l'Union Universelle des Femmes* Nr 1890: 6.

¹⁴ " Nous sommes franchement et indépendamment féministes" (spärrat i originalet). *Bulletin de l'Union Universelle des Femmes* Nr 1890:6; ordet "feminist" återkom på s 11 i samma nr.

män och i samhället, och skyggade inte för att kalla dem för detta, i ordval snarlika dem som Maria Deraises använt redan år 1878.

På 1890-talet stödde en feminist jämlikhet inför lagen och såg samtidigt ofta en organisering enbart av kvinnor som nödvändig för att på sikt kunna uppnå en integrering i samhället. Då etablerades en strategi av särorganisering som ibland sagts vara en frivillig exkludering av kvinnor i kvinnorörelsen. I detta skede var den aldrig rigid; enstaka män fanns alltid med på de internationella kvinnokongresserna i Paris. Kvinnors särorganisering sågs som en strategi, nästan som ett *fait accompli*, påtvingat av samhället, eftersom kvinnor nästan överallt vägrades integrering som individer och exkluderades på grund av sitt kön. Denna fråga - om sär- eller samorganisering - kom sedan att följa kvinnorörelsen under hela 1900-talet och har alltid varit utsatt på kritik och försvar. Vad gynnar en underordnad grupp bäst?

Kongressen

Kongressens två ledare, Eugénie Potonié-Pierre och Maria Martin¹⁵, var socialister och hade sedan 1889 tillsammans drivit *La Ligue socialiste des femmes*, som 1891 bytt namn till *La Solidarité des Femmes*. Slopade de ordet socialist i föreningsnamnet för att redan i början av decenniet markera sin besvikelse med de manliga kamraternas ointresse? Gruppen hade uppenbara svårigheter att etablera sig på lika villkor bland socialister¹⁶ fast Eugénie Potonié-Pierre tappert försökte. Hon tilläts att argumentera för en socialistisk jämlikhet mellan könen bland de reformistiska socialisterna i tidskriften *La Question Sociale*.¹⁷

Lika viktigt måste det ha varit att försöka förankra de socialistiska idéerna i de feministiska grupper, som rekryterade kvinnor från medelklassen med borgerliga men liberala värderingar. Hos dem mötte de socialistiska feministerna andra svårigheter; somliga av dem hade redan dåliga erfarenheter av politiskt samarbete med män. Men någon skarp gräns fanns ännu inte i Frankrike dragen mellan de socialistiska kvinnorna och de borgerliga. Överhuvudtaget var de politiska kategorierna ännu flytande och ständigt diskuterade. Ett partiväsende i vår tids mening fanns inte.

¹⁵ Den 13 till 15 maj 1892, Krakovitch 1980: 28; Klejman-Rochefort 1989: 95; *Le Figaro* 13/5 1892.

¹⁶ Jami 1981: 126; Sowerwine 1978: 66; i *La Question Sociale* 15/3 1893: 77f publicerade Eugénie Potonié-Pierre som sekreterare för Gruppen *La Solidarité des Femmes* en vädjan till sina socialistiska manliga kamrater att vid politiska nomineringar verka för fullständig jämlikhet mellan könen ("*l'égalité complète des deux sexes*"). Kvinnogruppen ville att socialisternas parti skulle gå ut i en kampanj för att protestera mot att skillnaderna mellan könen alltför ofta betonades.

¹⁷ Text artiklar av Eugénie Potonié-Pierre, en flitig medarbetare, *La Question Sociale* 15/5 & 15/6 & 15/11 1892 m fl.

Vid kongressen 1892 spelade Maria Deraismes¹⁸ fortfarande en viktig roll, tillsammans med framträdande yngre feminister som Aline Valette, Marie Bonneval, Léonie Rouzade och Mme Vincent¹⁹ bredvid Eugénie Potonié-Pierre and Maria Martin. Alla kallade de sig socialister utom Maris Deraismes, som tillhörde en äldre generation.²⁰ Marya Chéliga-Loévy hörde också till de aktivister som rörde sig i socialistiska kretsar.

Helt i linje med den inflytelserika Eugénie Potonié-Pierres avsikter sysslade kongressen mest med den så kallade sociala frågan och socialister av båda könen deltog,²¹ som vi ska se på gott och ont. Maikki Friberg från den finska (egentligen finlands-svenska) kvinnoorganisationen Unionen tyckte att kongressen blev livlig "beroende på närvaron av socialister och självsvåldiga studenter."²² Léopold Lacour, en feministvänlig journalist, skrev i *Le Figaro* att ingen skulle tro att kongressens arrangörer var "fiender till män", för att avvärja de grävsta fördomarna mot dessa kvinnor och deras kongress. Han ville inte heller att de skulle ses som arbetande kvinnor från ur de lägre klasserna. Lacour, denna galante vapendragare för de församlade feministerna, betonade att de allra flesta var gifta och "bra gifta samt charmanta".²³

Antalet utlänningar som medverkade, som organisatörer eller deltagare, var relativt stort. I allt kom 35 personer från andra länder.²⁴ Den nord- och kontinentaleuropeiska prägeln var tydlig. Från USA och England kom få och nästan ingen av de kända kvinnoaktivisterna. Socialisten Dora Montefiore från England var dock där.²⁵ Från Finland

¹⁸ Maria Deraismes avled år 1894, *Maria Deraismes* 1980; *Le Matin* 14/5 & 16/5 1892.

¹⁹ Krakovitch 1980: 28; Sowerwine 1978: 67.

²⁰ Eugénie Potonié-Pierre var aktiv i flera socialistiska manifestationer. Hon deltog i uppropet om firandet av 1sta maj år 1892 tillsammans med bl a Jules Guedes, Rouanet och Hector Denis, *La Question Sociale* 15/5 1892. Hon deltog som en av 130 grundare när le Syndicat des journalistes socialistes/journalisternas socialistiska fackförening, bildades 1893, tillsammans med bl a Argyriades (red för *La Question Sociale*), Georges Diamandy, Jules Guedes, Jean Jaurès, Paul Lafargue med hustru Laura Marx, René Viviani, Alexandre Millerand samt Marya Chéliga-Loévy, Léonie Rouzade, Paule Minck, Aline Valette, *La Question Sociale* 15/9 1893; *La Question Sociale* Jan.-Febr 1896: 321f; om E P-P, M B och A V Compère-Morel 1924; Sowerwine 1975: 90 & 1978: 46 ff.

²¹ Krakovitch 1980: 28; några av de kändare manliga deltagarna var socialisterna Vaillant och Argyriadès, den senare författare till en populär kortversion av Babels tankar om kvinnor och socialism; Constans Deville, Karl Marx's översättare samt journalisten Ballay. Lacour i *Le Figaro* 13/5 1892, Sowerwine 1978: 67.

²² Citerat utan någon hänvisning men citatet troligen taget från Fribergs korrespondens eller dagböcker. se Märta von Alfthan, *Sju årtionden med Unionen, kvinnosaksförbund i Finland*. r.f. Helsingfors: Söderström & Co distr, 1965: 46.

²³ *Le Figaro* 13/5 1892.

²⁴ Som Belgien, Chile, Danmark, Finland, Grekland, Island, Italien, Nederländerna, Rumänien, Ryssland, Schweiz, Spanien, Sverige, Tyskland och Österrike.

²⁵ Närvarande var bl a Lina Morgenstern, Louise Otto och Mlle Auerbach: Alexandra Gripenberg och Mme Ehrnrooth: Mme Hierta Retzius och Mlle Ellen Fries enligt *Le Temps* 14/5 1892: Lina Morgenstern verkar inte ha infunnit sig men hade skrivit ett långt brev till kongressen. *Le Jn des Femmes* No 9 Août 1892; Anm:

deltog lärarinnorna Ida Molander och Maikki Friberg. Den senare höll på att studera till doktorsexamen -- troligen vid denna tid i Bern -- när hon fick en förfrågan om hon ville representera den finska Unionen vid kongressen. En beskrivning i en senare bok kunde tillåta sig att spekulera över denna resa:

"Det var sålunda en långt ifrån vanlig ung 90-talskvinna, som i nyinköpt blå sidenblus och klädsam kapotthatt satte sig på tåget till Paris. I arla morgonstund möttes Maikki Friberg på stationsperrongen i Paris av vännen och kollegan Ida Molander, som förde henne till ett litet hotell. Kongressen började följande dag och /den/ föreföll Maikki Friberg illa förberedd eller åtminstone för en nordbo ofattligt livlig. I allmänhet rådde på kongressen ett fasansfullt oväsen, 'beroende på närvaron av socialister och självsvåldiga studenter.' Vid val av kongressens president blev larmet rent tumultariskt, på grund av att oenighet rådde beträffande den föreslagna Mme Pognon, som var bara 'pensionatsvärdinna' till professionen, och man ju dock hade kvinnliga doktorer att tillgå. Mme Pognon, som blev vald, visade sig enligt Maikki Friberg i högsta grad lämpad för sin uppgift."²⁶

May Wright Sewall, som under sommaren gjorde en Europaresa för att väcka intresse för nästa års kongress i Chicago, fanns visserligen med i den understödjande kommittén²⁷ men deltog inte personligen.²⁸ Denna kongress var troligen för radikal, både för socialistisk och feministisk, för att hon skulle vilja förknippas med den, vilket skulle kunna innebära en risk att stöta sig med konservativa kvinnogrupper. Under de två första dagarna kunde bara deltagare som registrerat sig i förväg delta. Den sista dagen skulle vara öppen för den intresserade allmänheten.²⁹

de franska tidningarna nämnde ibland utländska namn som egentligen endast nämndes som stödjande som om de verkligen vore deltagande. UW

²⁶ Alfthan 1965: 46 -- varifrån Alfthan fick sina målande beskrivningar -- kanske ur egen fatatur -- berättar hon inte. Maikki Friberg (1861-1927) var alltså 1892 31 år gammal.

²⁷ "comité d'organisation" tycks ha varit en lista med namn på dem som stödde tanken på en kongress, åtminstone var nog ingen aktivitet väntad av de utländska, vilka bl a var May Wright Sewall och de tre danskarna Frédrik Bajer, Mathilde Bajer och Johanne Meyer. *Le Jn des Femmes* No 5 Avril 1892.

²⁸ May Wright Sewall kom överraskande till Paris senare på sommaren när de flesta lämnat stan. Maria Martin ordnade i hast en mottagning för henne i Mairie Saint Sulpice och en stor åhörarskara kom till Sewalls föreläsning. Tydligt var inte många kvinnoaktivister där. *Le Jn des Femmes* No 10 Sept 1892, I samma nr av *Le Jn des Femmes* publicerades ett brev av Sewall till tidningens läsare. Hon skriver att hon rest runt i Nordeuropa i tre månader, främst till Tyskland, Belgien och Frankrike för att intressera för den kommande kongressen i Chicago. Nu uppmanar hon kvinnor att snarast välja personer från sitt land till den "comité d'honneur" som ska vara konstituerad redan i november och då sända ut inbjudan; Komm: Det amerikanska ointresset för vad som tilldrog sig i Europa visar sig i att May Wright Sewall inte ens beklagar att hon inte kom till fransyskornas kongress. Man kan förstå om fransyskorna i sin tur kände sig både attraherade och repellerade av budet att komma över Atlanten. UW.

²⁹ Varje deltagare fick femton minuter på sig för sin presentation, diskussioner följde på varje tema och man röstade för resolutioner. *Le Matin* 14/5 & 16/5 1892.

Léonie Rouzade höll ett uppskattat tal om kvinnor och arbete, ofta avbrutet av applåder. Som socialist ansåg hon kvinnans politiska emancipation nödvändig, för att få slut på fattigdom och exploatering. Hon krävde lika lön för lika arbete och uppmanade alla mödrar med familjer att fordra rätt till betalt arbete utanför hemmet. Aline Valette talade om de hårda liv kvinnliga industriarbetare levde och försvarade ett nattarbetsförbud. Men hon underströk att det borde utsträckas till *alla* arbetare, utan undantag.³⁰ Här formulerades *igen* en variant av *det feministiska försvaret för ett nattarbetsförbud för alla*, som formulerats av engelskan Florence Balgarnie på en tidigare kongress i Paris 1889.

"Maikki Friberg uppträdde ... den 10 april och höll sitt föredrag 'La Question Féministe en Finlande' under en oväntat djup tystnad, som endast avbröts då och då av något très bien från publikens sida. Efteråt bestormades hon av böner om avtryck av föredraget och beslöt resolut, att låta trycka det för 31 frcs på L. Maretheux' förlag i Paris, emedan varje upplysning om vårt fjärranliggande Finland föreföll henne på utländsk botten som något mycket värdefullt. Äntligen kunde de gröna journalistämnen, som av sina tidningar skickats till kongressen och skrivit de mest fantastiskt oriktiga referat åstadkomma ett med fakta överensstämmande. Korrespondenter till *Hufvudstadsbladet* och *Päivälehti* (Hels.San.) framhöll, att Maikki Fribergs framträdande varit mycket uppmärksammat och ansåg att hennes föredrag på kongressen var det bästa av alla."³¹

Clemence Royer, välkänd filosof och översättaren till franska av Charles Darwin satt ordförande den dag allmänheten fick tillträde. "Kvinnan och lagen" var dagens viktigaste tema. Den liberale Yves Guyot var hedersordförande,³² sannolikt på grund av sina insatser mot nattarbetsförbudet och också för sin kamp mot den reglementerade prostitutionen.

Ordföranden hade inte en lätt uppgift att hålla talarordningen och lugnet under en debatt om faderskapet. Frågan gällde den franska lag, som förbjöd att namnet på en far till ett utomäktenskapligt barn offentliggjordes, det vill säga alls avslöjades. Förbudet fanns för att

³⁰ *In des Femmes* no 8 Juillet 1892; Jfr Diebolt - Zylberberg-Hocquard 1984: 39f, där Valette anses stå för motsatsen, nämligen som positiv till särlagstiftningen,; det motsvarar inte min läsning av texten om vad hon sa vid kongressen.

³¹ Alfthan 1965:46f

³² "La femme devant la loi", *Le Figaro* 13/5 1892; *La Lanterne* 17/5 1892; Komm: den nära kontakten med Guyot visar kvinnornas självständighet vis à vis de manliga socialisterna. UW; Yves Guyot uppfattades nämligen av männen som en renegat eftersom han 1873 skrivit boken *Histoire de Prolétaires* och därmed först räknats till de tidiga socialisterna men sedan blivit liberal republikan och sedermera minister. Se E Museux "Le faux-frère Yves ... Guyot", *La Question Sociale* 15.6.1893; Fraisse 1985.

skydda fäder och familjeförsörjare i lagligt ingångna äktenskap. Äktenskapets stabilitet fick inte hotas av utomäktenskapliga barns tillkomst och eventuella anspråk. För feminister var lagen en styggelse eftersom den skyddade mäns äktenskapsbrott och lät kvinnan ensam bära skammen och det ekonomiska ansvaret. En majoritet på kongressen ville att denna ojämlikhet skulle upphävas.³³ Alla barn hade rätt till att veta namnet på sin far.

Den unge socialisten Georges Diamandy, ordförande för en socialistisk studentförening för internationell revolution, avfärdade frågan om faderskapet som oväsentlig. Han ville vända debatten mot vad han menade var ett viktigare ämne: hur skulle kvinnors emancipation knytas till arbetarklassens seger? Han ifrågasatte kongressens sätt att integrera kvinnofrågan i socialismen och han tal gjorde många kongressdeltagare upprörda. De protesterade högljutt. Att upprätthålla ordningen i salen blev svårt. Det var detta som hade stört Maikki Friberg från Finland.

Denna incidens, denna verbala och till och med fysiska attack mot kvinnor var inte det enda under det året i Paris. Manliga studenter ville inte se kvinnor som jämlikar, som studiekamrater. I början av 1890-talet inträffade ett flertal diskriminerande tumult på universitet i Paris, när manliga studenter protesterade med skrik och handgripligheter, när kvinnor som hade lagen på sin sida, deltog i undervisning och examinationer vid Sorbonne.³⁴ De unga, ofta radikala, männen kunde inte acceptera att kvinnor gick över gränser för sedvanligt kvinnligt uppförande, ville utbilda sig och hävdade jämlikhet med män.

Trots den laddade känslomässiga stämningen kring faderskapsfrågan och högljudda protester, lyckades kongressen anta en resolution om att varje barn borde ha rätt att veta vem dess far var.³⁵

Schism mellan kvinnliga och manliga socialister

Trots att organisatörerna hade försökt presentera ett program som inbjöd till samarbete, hade de unga manliga socialisterna som inbjudits istället förhållit sig helt avvisande, ja t o m aggressiva. Kongressen hade velat sätta in den sociala frågan i ett genusperspektiv, för att använda vår tids terminologi. Försöket att förena socialism och feminism provocerade en grupp yngre nyorganiserade studenter. De var minst lika nyorganiserade som kvinnorna men de blev irriterade över att

³³ Lacour, *Le Figaro* 13/3 1892 om denna scen.

³⁴ Lacour, *Le Figaro* 13/3 1892; *Le Matin* 16/5 1892; Sowerwine 1978: 67; Wilkins 1975:9 ger exempel från Sorbonne och bygger i sin tur på artiklar i *Figaro* (3/7 & 7/7 1892 samt igen 18/2, 27/2, 28/2 & 4/3 1893).

³⁵ *Le Temps* 17/5 1892; *Le Matin* 16/5 1892; *La Lanterne* 17/5 1892.

kvinnor kom med pretentioner på att uttolka vad som skulle vara socialism. Fokus borde, enligt dem, ligga på klasskamp.

Den problematiska frågan om hur man ska handskas med genus- och klassrelationer på samma gång, var ett dilemma för kongressen 1892; kvinnorna försökte lösa den genom kompromisser och integrering utan att backa ifrån att hänsyn borde tas till kvinnors önskemål. De tyckte att de funnit en ideologisk grund i den socialistiska jämlikhetsideologin. Men hur definiera jämlikhet i fråga om att vänta barn? Biologin var i det fallet inte jämlik. Bara kvinnan bar barnet i sin mage och mannen kunde komma undan föräldraskapet. Därtill var faderskapet enligt fransk lag inte biologiskt utan juridiskt; det kunde förekomma enbart inom äktenskapet. Feministerna krävde att biologin borde vara bestämmande och att lagstiftningen borde ändras.

Inte nog med att kvinnornas försök till integrering av feminismen i socialismen saboterades av de vänligt inbjudna manliga socialister i en anda av socialistisk renlärighet. Dessutom har en sådan "manlig" socialistisk syn integrerats i sentida historietolkning. I historikern Charles Sowerwines bok *Les femmes et le socialisme*, tar denne ställning för de revolutionära studenternas opposition mot feminismen på denna kongress. Han beskyller en socialism, som han etiketterar som saint-simonistisk, för att ha gjort kongressen till ett socialistiskt misslyckande.³⁶ Kongressens fel var att inte vara marxistisk, vilket var denne forskarens måttstock på socialism. Han skrev sin bok på 1970-talet!

Sambandet mellan det som renläriga marxister kallat socialistisk utopism och kvinnokongressen 1892 är riktig. Claire Goldberg Moses, som skrivit om den franska kvinnorörelsens utveckling under hela 1800-talet, understryker denna kontinuitet över seklet mellan feminismen och den tidiga så kallade utopiska socialismen. Vad innebar då socialism under 1890-talet? Sowerwine förenklar frågans historiska komplexitet och gör sig skyldig till en anakronism när han forskar på 1970-talet.

1890-talet var präglad av en konkurrens mellan flera riktningar som alla kallade sig socialistiska och för vilka den "sociala frågan", förhållandena för de fattiga i samhället, ibland kopplat till någon form av maktanalys, var central. Sowerwine utgår från en definition av socialism där revolution och klasskamp står centrala. Visst fanns det sådana grupper i Frankrike, främst kring Jules Guedes. Men även reformister kallade sig socialistiska; ideologierna bakom ordet socialist var (och är ännu) av mångahanda slag. I Frankrike fanns det gamla traditioner av en

³⁶ Sowerwine 1978: 67-68.

socialism enligt vilken kvinnor var jämlikar, av ett helt annat slag än den som kom att dominera efter Proudhons och Marx's analys. En kvinnoinkluderande socialismen hade utvecklats under det tidiga 1800-talet av franska tänkare och författare som Charles Fourier, Claude Henri de Saint-Simon och deras efterföljare. Deras läror inspirerade även delar av den franska socialismen -- dominerad av män -- under seklets slut.³⁷ Andra lutade sig hellre mot Proudhons misogyn anarkism, som influerade fransk fackföreningar. Men hur som helst var kvinnans ställning inom socialismen långt ifrån avgjord ännu på 1890-talet och i just Frankrike hade det funnits starka strömningar för en jämlik socialism i vilken kvinnor inte skulle vara underordnade män.

Att det bland ledande kvinnor på kongressen 1892 fanns en förhoppning om en feministiskt präglad socialism kan inte användas som ett kriterium på att kongressen var misslyckad som socialism. Egentligen tvärtom. Inte heller var den en misslyckad manifestation för kvinnors emancipation. Den rörde i sin tid uppmärksamhet i den radikala franska dagspressen, nådde utanför Frankrikes gränser och antog ett antal intressanta resolutioner som skulle följas upp som feministiska krav av senare internationella kvinnokongresser.

Det stora debaklet om faderskapet utbröt över en fråga som var angelägen för kvinnor. Själva incidenten kan ses som ett bevis på hur svårt kvinnor hade att få gehör för jämlikhetskrav i relationen mellan kvinnor och män inom socialismen. Däremot fick feministerna på denna kongress öppet stöd av enskilda liberaler, som Yves Guyot och Clémence Royer, vilket kan användas mot att kalla kongressen för socialistisk. Och liberalerna ville ofta se en helt fri arbetsmarknad vilket inte riktigt var den som kongressens socialistiska feminister hade. Dessa kvinnors försök att balansera mellan socialism och liberalism skulle bli full av svårigheter.

Resolutioner och jämlikhet

Kongressens krav sammanfattades av den dagliga tidningen *Le Matin* som "...en summering av vad som önskades är jämlikhet i allt som rör kvinnor och män". Jämlikhet och feminism togs upp inom ramen för en humanistisk socialism med rötter i den sociala frihetliga socialismen, med starka rötter i Frankrike. Reform och organiserat samarbete, gärna i reglerade kooperativ var ett framtidsmål. Internationalismen var inte framträdande i resolutionerna på kongressen men fanns med genom

³⁷ Goldberg Moses 1984; samt även t ex Riot-Sarcey 1994; Anderson 2000.

närvaron av kvinnor från andra länder som avgav rapporter från sina hemländer.³⁸

Kongressen skyggade inte heller för att resa kravet på kvinnors rösträtt. Kvinnor borde finnas som väljare och vara valbara, tyckte Edmond Potonié-Pierre, make till Eugénie, liksom Maria Martin, Mme Vincent och filantropen Isabelle Bogelot i olika resolutioner, som alla antogs av kongressen.³⁹

Åtskilliga andra resolutioner om juridisk jämlikhet mellan kvinnor och män antogs. Bland dem fanns frågan om ett nattarbetsförbud. Aline Valette ställde kravet att "nattarbetet bör förbjudas, utan undantag".⁴⁰ Viktig är formuleringen "utan undantag". De orden innehöll en kritik av en lagstiftning som enbart omfattade kvinnor. Denna formulering, som togs *som en resolution* för första gången vid denna kongress, kom att bli en modellformulering för radikal feministisk opposition mot särlagstiftning på arbetsmarknaden. För den formuleringen stod de feminister, som stod politiskt åt vänster, som var *för* en generell arbetarskyddslagstiftning men *mot* särlagar för kvinnor. Och de valde hädanefter ofta att formulera detta ställningstagande som positivt istället för negativt.

Det klart formulerade avståndstagandet från ett separat nattarbetsförbud för endast kvinnor bör ses i perspektivet av att den franska nationalförsamlingen samma år antagit en lag om just ett sådant förbud. Den hade föregåtts av många års debatt. Socialistiska män hade försvarat ett särförbud för kvinnor tillsammans med konservativa men arbetarvänliga politiker, så kallade socialkatoliker, vars ledare var greven Albert de Mun. Denna tvärpolitiska "allians" -- den kunde nästan kallas för maskopi -- i frågan hade gemensamt drivit igenom en lagstiftning, trots kvinnors och liberalers protester.⁴¹

Kongressen 1892 tycks ha hållits med en förhoppning om att det skulle finnas en socialistisk solidaritet mellan könen. Därför hade

³⁸ : "...égalité en toutes choses de l'homme et de la femme, tel est, en résumé, son desideratum." *Le Matin* 14/5 1892. "Cahier de doléances féminines, Rédigé conformément à la décision prise au Congrès international féministe tenu, les 12, 13 et 14 mai 1892, ... etc " tryckt i Diebolt & Zylberberg- Hocquard 1984: 145ff, konfirmerar denna kongress jämlikhetstendens; om Maikki Fribergs medverkan i kongressen, Alfthan 1965: 44ff; Observera att Sowerwine 1978: 6-71 nämner inte att detta var en internationell kongress och Klejman-Rochefort 1989:95ff behandlar den knappast heller som en sådan.

³⁹ *Le Jn des Femmes* Nr 7 Juin, Nr 8 Juillet 1892. *Le Temps* 15/5 1892; *La Lanterne* 15/5 1892; *Le Figaro* 17/5 1892.

⁴⁰ : "le travail de nuit soit supprimé sans exception". *Le Jn des Femmes* Nr 7 Juin, Nr 8 Juillet 1892 (som tar upp alla resolutioner som antogs); *Le Matin* 14/5 1892; *La Lanterne* 17/5 1892.

⁴¹ Debatten bevakades i *Bulletin de l'Union Universelle des Femmes* 1890-1891; Thibault & Riot-Sarcey 1995: 41ff; Zancarini-Fournel 1995: 75ff.

revolutionära manliga studenter bjudits in. Kanske kunde nya socialistiska grupper stödja varandra? Men efter denna kongress växte sig en uppfattning allt starkare om det oundvikliga med en kulturell och politisk separation av kvinnor och män i Frankrike.⁴² Flera senare internationella kongresser i den franska huvudstaden, särskilt in på det nya århundradet, kommer att visa hur förhoppningen om en syntes mellan socialism och feminism grusades för gott.

⁴² Klejman-Rochefort 1989: 98.